

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ АВСТРО-УГОРЩИНИ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ПОГЛЯДІВ Ю. РОМАНЧУКА

Досліджується формування та розвиток державно-правових поглядів Юліана Романчука — одного з найвідоміших і найавторитетніших українських послів Галицького сейму та Віденського парламенту. Наголошується, що становлення його як особистості, політика і державного діяча тісно пов'язані з генезисом українського національного руху, а еволюція поглядів пройшла три фази: академічну, культурну і політичну, і в кінцевому результаті привела його до народництва — суспільного світогляду й провідної політичної сили галицьких українців кінця XIX — початку XX ст.

Ключові слова: суспільний світогляд, українська національна ідея, «москвофільство», «народовство», національна ідентичність, громадянська, духовна культура, державотворча діяльність, українська соборна держава.

Исследуется формирование и развитие государственно-правовых взглядов Юлиана Романчука — одного из самых известных и наиболее авторитетных послов Галицкого сейма и Венского парламента. Подчеркивается, что становление его как личности, политика и государственного деятеля тесно связано с генезисом украинского национального движения, а эволюция взглядов охватывает три фазы: академическую, культурную и политическую, и в итоге привела его к народничеству — общественному мировоззрению и ведущей политической силе галицких украинцев конца XIX — начала XX ст.

Ключевые слова: общественное мировоззрение, украинская национальная идея, «москвофільство», «народничество», национальная идентичность, общественная, духовная культура, государственная деятельность, украинское соборное государство.

We study the formation and development of the state-legal views of Julian Romanchuk — one of the most famous and most prestigious Ukrainian ambassadors to the Galician Sejm and the Vienna parliament. It is stressed that his establishment as a personality, politician and statesman was closely associated with the genesis of the Ukrainian national movement, and their evolution passed three phases: academic, cultural and political, and ultimately led him to national populism — the social outlook and a leading political force of Galician Ukrainians late nineteenth — early twentieth century.

Key words: social outlook, the Ukrainian national idea, «Russophilism», «national populism», national identity, civil, spiritual, culture, state activities, Ukrainian unified state.

Після національного пробудження, викликаного революцією 1848 р., у суспільно-політичному житті Австро-Угорщини утвердився період так званої «бахівської реакції», який відкрив польській еліті шлях до домінування у Галичині. Внаслідок чого автентичне українське населення краю зазнавало як національно-культурного, так і соціально-економічного гніту, що відобразилося й на поглядах галицької інтелігенції — українських суспільно-політичних провідників і мислителів. Українські діячі по-різному бачили перспективи виходу з кризового становища, яке склалося для українців Галичини в останній чверті XIX ст. Так, представники українського ліберального демократизму (брати Володимир та Олександр Барвінські, Анатоль Вахнянин та ін.), як зазначає В. Бак, черпаючи надихаючі думки та ідеї у надрах європейського (зокрема німецького) романтизму, впорядковували та зміцнювали свої погляди, ставлячи їх на ґрунт тогочасної «науки позитивної»..., і перед загрозою насамперед польської нівеляції боролися за національну окре-

мішність українського народу. Саме необхідність розвитку національної самобутності українців і протидія можливим зазіханням на неї, сприймалася цими діячами як найважливіший фактор тогочасного українського життя.

Схожих ідеологічних принципів дотримувався і Юліан Романчук. Дослідження показало, що формування та розвиток його державно-правових поглядів тісно пов'язані з генезисом українського національного руху, стадії розвитку якого, на думку М. Мацькевича, не були чимось специфічним і відповідають схемі розвитку національних рухів відомого чеського дослідника Мирослава Гроха². Порівнявши з цією схемою державно-правові погляди Ю. Романчука, доходимо висновку, що їх еволюція пройшла три фази: академічну, культурну та політичну, і в кінцевому результаті привела його до народництва — суспільного світогляду й провідної політичної сили галицьких українців кінця XIX — початку XX ст.

Першоджерелом світобачення Ю. Романчука було родинне середовище: народився він в інтелігентній українській сім'ї, 24 лютого 1842 р., у Крилосі, поблизу древнього Галича. Його батько, Семен, був учителем, мати, Марія, походила зі священицького роду. Подружжя Романчуків активно цікавилася минулим українського народу і було осередком духовності не тільки для сина, але й місцевої національно свідомої громади. Коли батьки переїхали жити в с. Дуліби, Юліан пішов вчитися до місцевої школи, де він закінчив три класи, а четвертий — у Стрию. Після цього Ю. Романчук навчався у гімназіях Станіславова та Львова, а здобувши середню освіту — студіював (з 1860 до 1863 рр.) на філософському факультеті Львівського університету. Талановитий студент привернув увагу викладачів, які пропонували йому залишитися в університеті після закінчення навчання. Однак Ю. Романчук відмовився від наукової кар'єри, бо хотів стати учителем. Сподіваючись, що саме ця професія дасть змогу йому виховувати молодь у національно-патріотичному дусі.

Це був достатньо сміливий вибір. Адже тодішні українські провідники, як зазначає Б. Тищик, політично недосвідчені, непристосовані до довготривалої, наполегливої, послідовної боротьби за національні права, без чіткої політичної програми, не зумівши знайти широкій соціальної опори у масах, швидко розчарувалися, зневірилися в успіху своєї справи³. На противагу їм молодий учитель (працював спочатку у німецькій, а з 1868 р. — в українській гімназіях) прагнув присвятити своє життя служінню рідному народові. Попри навчальну роботу, він провадив активну культурно-освітню та наукову діяльність, приділяючи особливу увагу розвитку української народної мови всупереч, так званій літературній, для інтелігенції. Зокрема, підготував і видав український фонетичний правопис, налагодив системний випуск національних підручників, порушував проблему вживання народної мови в друкованих виданнях тощо⁴, що, безперечно, відображало його світоглядні позиції. Адже розходження у мовному питанні в період, коли український національний рух набирив сили, було, як зазначає Б. Янишин, проекцією протистояння різних національних ідентичностей, ідеологій, а правописний спір виявився лише зовнішньою символічною формою цього⁵.

Отже, як академічний інтелектуал Ю. Романчук цілеспрямовано захищав право українського народу на самостійний шлях розвитку.

У період просвітницької діяльності Ю. Романчук, кристалізуючи свої погляди на основі європейських наукових теорій і концепцій того часу (Е.Ренана, М. Вебера та ін.), зосередився на пріоритетному розвитку національних чинників. Спрямовуючи свої зусилля насамперед на духовне об'єднання українців, формування почуття національної спільності та поширення національної свідомості у всіх прошарках руського населення. Зокрема, активно працював в українських національно-культурних товариствах і часописах: був одним з співзасновників та активних учасників товариства «Просвіта», редагував загальноукраїнський журнал «Правда» (1873–78 рр.), був засновником і видавцем першого часопису для селян «Батьківщина» (1879 р.), одним із засновників газети «Діло» (1880 р.),

разом з Олександром Кониським, Омеляном Огоновським, Кирилом Сушкевичем, Володимиром Шухевичем, Іваном Пулюєм долучився до заснування в 1873 р. у Львові Товариства ім. Тараса Шевченка.

Як бачимо, на етапі культурної фази розвитку його державно-правових поглядів, Ю Романчук дбав про те, щоб українці Галичини, перебуваючи поза материнською територією, не розгубили громадянської і духовної культури і не втратили перерваної державницької традиції та її значущості для майбутнього державно-правового життя.

Політична фаза в розвитку державно-правових поглядів Ю. Романчука розпочалась у 1871 р., після його вступу до «Руської Ради». На той час у суспільній політико-правовій думці Галичини містилися різні варіанти ідеї української державності, однак основними її репрезентантами виступали «москвофільство» і «народовство», які, як зазначає О. Турій, незважаючи на відмінності (як за формою, так і змістом), мали багато схожого і, по-суті, були окремими ланками єдиного процесу — процесу українського національного відродження у Галичині⁶.

Як показало дослідження, для Ю. Романчука ближчою була народовська ідеологія, яка ґрунтувалася на засадах лібералізму й націоналізму (у широкому значенні). Ще учнем він заснував таємний гурток, видавав підпільну газету, яка пропагувала українську культуру та історію. І вже тоді переконував ровесників, що «наш нарід є окремий від польського й репрезентантами виступали «москвофільство» і «народовство», які, як зазначає О. Турій, незважаючи на відмінності (як за формою, так і змістом), мали багато схожого і, по-суті, були окремими ланками єдиного процесу — процесу українського національного відродження у Галичині⁶.

Як показало дослідження, для Ю. Романчука ближчою була народовська ідеологія, яка ґрунтувалася на засадах лібералізму й націоналізму (у широкому значенні). Ще учнем він заснував таємний гурток, видавав підпільну газету, яка пропагувала українську культуру та історію. І вже тоді переконував ровесників, що «наш нарід є окремий від польського й репрезентантами виступали «москвофільство» і «народовство», які, як зазначає О. Турій, незважаючи на відмінності (як за формою, так і змістом), мали багато схожого і, по-суті, були окремими ланками єдиного процесу — процесу українського національного відродження у Галичині⁶.

Як показало дослідження, для Ю. Романчука ближчою була народовська ідеологія, яка ґрунтувалася на засадах лібералізму й націоналізму (у широкому значенні). Ще учнем він заснував таємний гурток, видавав підпільну газету, яка пропагувала українську культуру та історію. І вже тоді переконував ровесників, що «наш нарід є окремий від польського й репрезентантами виступали «москвофільство» і «народовство», які, як зазначає О. Турій, незважаючи на відмінності (як за формою, так і змістом), мали багато схожого і, по-суті, були окремими ланками єдиного процесу — процесу українського національного відродження у Галичині⁶.

На нашу думку, державно-правові погляди Ю. Романчука кардинально відрізнялися від москвофільських: він твердо відстоював самостійність «русько-українського» народу і його національну окремішність від поляків і росіян, тоді як москвофіли, називаючи себе єдиною альтернативою колонізації в Галичині, насправді виступали проти української мови, пропагували ідею «єдиної, неділимої російської народності від Камчатки до Карпат». З москвофілами, як показав аналіз наукових праць, присвячених народництву, Ю. Романчука об'єднувала насамперед боротьба проти польського засилля в Галичині, де, незважаючи на формальне проголошення рівноправності поляків та українців, управління краєм перебувало в руках польської шляхти. Скрізь панувала польська мова, а українці на всіх рівнях зазнавали дискримінації.

Не випадково в 1870 р. він виступив проти проведення у Львові польського з'їзду, заявивши, що «перше повинні Поляки налагодити справу з Русинами, дати намъ наши права, аж тогди будемо сполно радити о дальших справах»¹⁰. Хоча, зрозуміло, самостійно вести політичну боротьбу з поляками народовцям на початку 70-х р. XIX ст. було важко, адже вони не мали для цього достатніх матеріальних і людських ресурсів. Тому їхню співпрацю з москвофілами, які мали глибоке коріння в галицькому суспільстві, треба розцінювати як політичну доцільність, зумовлену захистом національних і соціальних інтересів українського населення.

Для Ю. Романчука, як політика і державного діяча, ці завдання були пріоритетними, а тому, зосередившись на розвитку у суспільному житті національної ідеї — як першочергової ваги чинника, він наполегливо спрямовував її в державно-правовому напрямі. Не випадково 2 лютого 1888 р. народовці прийняли «Програму політично-народного становища, змагань і діяльності Русинів», у якій національна ідея, пройшовши науково-просвітницький рівень, викристалізувалась у засадничий документ стратегічного значення.

Оприлюднення національної програми стало для галицької суспільності певною несподіванкою. Адже, відстоюючи ідею окремішності українського населення у вигляді концепції національно-культурної автономії у складі Австро-Угорщини, народовці все ж не наважувалися публічно обговорювати проблему побудови самостійної української держави. Як зазначає О. Аркуша, цьому перешкоджали, по-перше, народовсько-старорусинський союз, який зумовлював недоцільність наголошення на національній програмі; по-друге, усвідомлення народовцями факту, що в умовах Галичини їх розрив з русофілами передбачає хоча б частковий тактичний компроміс з польською стороною, а відтак — небажання акцентувати увагу на далекосяжній меті національного руху, яка безумовно суперечила польським прагненням; врешті, по-третє, ситуація в Австрійській державі, де у 70-х — 80-х рр. домінувала відносна стабілізація й офіційно утверджувалася концепція держави як спільного дому для всіх народів¹¹.

Однак наприкінці 80-х рр. у Галичині склалися сприятливіші суспільно-політичні умови для зміцнення українських державницьких позицій. По-перше, позбавився інтерес до українського питання з боку офіційного Відня, який прагнув розіграти українську карту в протистоянні з Росією. По-друге, окремішність української нації почала визнавати польська сторона. І, по-третє, в галицькому суспільстві вже витала, як кажуть, ідея політичної самостійності України. Під впливом цих важливих обставин Ю. Романчук, як голова українського парламентського клубу, зважився на радикальні кроки: 25 листопада 1890 р. на сеймовому засіданні він проголосив початок «нової ери», задекларувавши готовність українців співпрацювати з урядом за умов визнання їхньої рівноправності на економічному та культурному полі.

Як видно з публікацій про польсько-українську співпрацю, зокрема досліджень І. Чорновола, присвячених безпосередньо угоді 1890-1894 рр.¹², оприлюдненню відповідного законопроект передувала кропітка робота учасників цього процесу — «Польського кола» і українських народовців, які за підтримки австрійської влади та надніпрянських діячів прагнули посилити міжнаціональне протистояння в краї. Тому ще 1 листопада 1890 р. на довірчих зборах «Народної ради» було вирішено відлучитися від «елементів, які трудяться на шкоду інтересів державних Австрії»¹³. Зважитись на такий крок Ю. Романчуку було нелегко, зазначають О. Аркуша та М. Мудрий, адже він був прихильником міжпартійної єдності українців. Тому при підготовці проекту щодо українсько-польського примирення намагався надати йому максимально компромісного характеру, сподіваючись, що москвофіли не наважаться відкрито опротестувати й агресивно виступити проти вміло побудованої промови¹⁴.

Однак укладена угода викликала неоднозначний резонанс у галицькому суспільстві. З одного боку, у краї організовувалися масові віча на її підтримку, а газети й журнали писали про «нову епоху», «нову добу» та «нову ситуацію» в житті галицьких русинів¹⁵. «Діло», зокрема, друкувало телеграми зі словами визнання на адресу Ю. Романчука та його однодумців¹⁶. З іншого боку, домовленості з «Польським колом» поглибили суперечності між українськими політичними силами.

На нашу думку, це був закономірний розвиток подій. «Новоєрівські» ініціативи лідера народовців були проголошені в період, коли в галицькому суспільстві почалася (з жовтня 1890 р.) так звана партійна стадія розвитку ідеї українського державотворення. Звісно, що в очільників різних політичних сил було й різне бачення шляхів побудови майбутньої української держави. Звідси й гострі дискусії в суспільстві. Найбільше народовців критикували москвофіли, які розуміли, що угода з поляками спрямована насамперед проти них. На знак протесту посли-москвофіли заявили про вихід з фракції і закликали народовців відмовитися від задекларованих намірів, але Ю. Романчук не зважив на це. Відтоді москвофіли втратили статус гегемона українського національного руху. Як писав пізніше М. Антонець, угода 1890 р. «была для общерусского дела тяжелым ударом, но которая,